

'התקשרות' 'ו'השתטחות'

במשנת החסידות

"ונפשו קשורה בנפשו"
לעורר את האהבה
מטרת ה"השתטחות"
אלו שלא הכירוהו

מאת

הרב מנחם מענדל רייצעס

משפיע בישיבת "תומכי-תמימים"
קרית גת, ארץ הקודש

© Published & Copyright by

Heichel Menachem

1581 52nd St. Brooklyn, NY 11219

Tel. (718) 633-7979 • Fax (718) 686-6297

HeichelMenachem@Gmail.com

5772 • 2012

נסדר והוכן לדפוס ע"י: הת' יוסף יצחק בן רא"ם שי'

'התקשרות' ו'השתטחות'

במשנת החסידות

הדביקות והחיבור של התלמיד עם רבו, ה"חסיד" עם ה"צדיק" (ה"רבי") – נקראת בפי חסידים בשם **"התקשרות"**.

והנה, עצם החשיבות שבחיבור עם הצדיק אינה חידוש של דרך החסידות, ויש לה מקורות קדומים בדברי חז"ל, וגם כפסק הלכה למעשה. הן כך כותב הרמב"ם:

"מצות עשה להידבק בחכמים כדי ללמוד ממעשיהם, שנאמר 'ובו תדבק' – וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה?! אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו: 'הידבק בחכמים ותלמידיהם'. לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים, **ולתחבר להן בכל מיני חיבור**, שנאמר 'ולדבקה בו'".

ולא זו בלבד שיהודי נדרש להתחבר עם ה"חכם", עם הצדיק, במטרה של **'רוחניות'**: כדי ללמוד מדרכיו הטובים – אלא גם כאשר מדובר על **'גשמיות'** של יהודי, גם אותה הוא נדרש לחבר עם הצדיק, שעל ידו יושפע לו שפע ברכה והצלחה;

וכפי שנתפרש בדברי הפוסקים להלכה?: "מי שיש לו חולה בביתו, **ילך אצל חכם שבעיר** שיבקש עליו רחמים". והיינו, שאין די ליהודי בזה שהוא עצמו – או בני ביתו – מבקש רחמים לרפואתו, אלא צריך הוא לתפילתו של ה"חכם" דוקא³.

ועוד האריכו במדרשים ובספרי הקדמונים בהתועלת שיש להתלמיד, הן ברוחניות והן בגשמיות, מהחיבור והדביקות עם רבו (וכבר נלקטו הדברים בכמה מקומות); אף על פי כן, לית מאן דפליג כי בדרך החסידות – החל מהבעל שם

(1) הל' דעות פ"ו ה"ב.

(2) רמ"א יורה דעה סוף סי' שלה.

(3) וראה שו"ת חתם סופר אורח חיים סי' קסו.

טוב ותלמידיו הק’ – קיבל יסוד זה הדגשה רבה ועצומה, בתוספת עומק לאין שיעור, עד כי “פנים חדשות באו לכאן”.

ונראה, כי מעט מחידושה של החסידות בענין זה, אפשר להבין מתוך אותו מושג שהתקבל בפי חסידים כדי להגדיר את היחס שבין התלמיד לרבו (כאמור) – **“התקשרות”**.

וכבר הובא הלשון “התקשרות” בתשובת הרדב”ז (שו”ת ח”ג סי’ תעב):
“אמרו בספרי החכמה, כי בהיות האדם מתכוון אל רבו ונותן אליו לבו, תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו מהשפע אשר עליו וכו”.

“ונפשו קשורה בנפשו”

מעניין הדבר, כי למרות שנושא זה של “התקשרות” היה חשוב ויסודי אצל כל החסידים מאז ומקדם, הרי שבכתבי חסידות חב”ד הנדפסים (עכ”פ בדורות הראשונים) איננו מוצאים הרבה ממנו. זאת בשונה מיסודות אחרים בחסידות כמו: אחדות השם, עבודת התפילה, שמחה וכו’ – שנתבארו בביאור רחב, מסודר ומפורט, “שחור על גבי לבן”; ואולי מחמת היותו ענין כה יסודי בחיי החסידות, הרי שהוא נמסר בפשיטות מאיש לרעהו (באופן של “מפה לאוזן”), בלי צורך בביאור מיוחד ובכתיבה מפורשת.

אחת הפעמים הבודדות שבה מוצאים אנו – בכתבי חב”ד - במפורש את ענין ה”התקשרות” (וככל הנראה הראשונה שביניהן), היא באגרתו של רבינו הזקן משנת תקמ”ט, שכתבה בקשר להסתלקותו של הרה”ק רבי מנחם מענדל מוויטבסק⁴ (בעל “פרי הארץ”), ונדפסה לאחר מכן בספר התניא⁵.

רבינו הזקן מדבר שם בענין השפעת הצדיק לאלו ההולכים בדרכיו, ושם הוא משתמש בלשון זו של ‘התקשרות’: “פעולת צדיק לחיים לכל חי, היא נפש כל חי **הקשורה** בנפשו .. בכל אחד ואחד, כפי בחינת **התקשרותו** באמת .. **התקשרותו** וקרבתו אליו בחייו ובמותו”.

החידוש בלשון “התקשרות” הוא, לכאורה, שמדובר בקשר נפשי ופנימי; לא רק שייכות חיצונית המתבטאת בדיבורים או במעשים, אלא שייכות פנימית

4) מזקני תלמידי המגיד ממזריטש – ולאחר הסתלקות המגיד הי’ כ”ק רבינו הזקן ‘בעל התניא’

תלמיד-חבר אצלו.

5) אגרת הקודש, סי’ נך. וראה בס’ «אגרות קודש אדמו”ר הזקן” בענין אגרת זו, זמן כתיבתה וכו’.

ונפשית – וכפי שמצינו בלשון הכתוב⁶ “ונפשו קשורה בנפשו” (המדבר על קשר עמוק ביותר בין יעקב אבינו לבנו בנימין, עד כדי כך ש“והיה כראותו כי אין הנער – ומת”!).

ובמלים פשוטות: לא די בזה שהתלמיד לומד את תורת רבו, מקיים את דבריו ומתחבר אליו “בכל מיני חיבור” על ידי פעולות שונות – אלא שהוא צריך להיות “מקושר” אל הצדיק, לעורר בלבו **רגש פנימי** אליו, בדוגמת הקשר שבין אב לבן (שעליו נאמר הביטוי “ונפשו קשורה בנפשו”).

וכפי שבאמת ממשיך ומדגיש רבינו הזקן באותה אגרת: “פעולת צדיק לחיים, לכל חי, היא נפש כל חי הקשורה בנפשו **בחבלי עבותות אהבה רבה ואהבת עולם**, בל תמוט לנצח”.

ועוד ממשיך שם בענין האהבה של ה‘מקושר’ אל הצדיק: “בעבודתו (של הצדיק) תדבק נפשו .. בחיי רוח אפינו אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים, אשר שבק לנו, בכל אחד ואחד, כפי בחינת התקשרותו באמת, **ואהבתו אהבת אמת הטהורה מקרב איש ולב עמוק**”.

ועוד יותר מפורש הדבר בה‘ביאור’ לאגרת שם, שרוח הצדיק “היא המתפשטת בתלמידיו, כל אחד **כפי בחינת התקשרותו וקרבתו אליו**, בחייו ובמותו, **נאהבה רבה**; כי המשכת כל רוחניות אינה אלא על ידי אהבה רבה, כמו שכתוב בזהר הקדוש⁷, דרוח דרעותא דלבא אמשיך רוח מלעילא”.

לעורר את האהבה

ואכן, זה היה מנהג החסידים בכל דור, אשר מלבד לימוד תורתו של הצדיק והליכה בדרכיו, היו משתדלים לעורר בלבם רגש פנימי של אהבה אליו, וזאת על ידי התבוננות בהפלאות מעלת הצדיק, סיפור דרכי עבודתו בקודש, וכל זה מתוך העמקת הדעת עד כדי רגש אהבה.

ועוד זאת מצינו, אשר חסידים הראשונים היו מבטאים את אהבתם לרבים בדיבור מיוחד; ובעת אמירת נוסח “הרחמן”, שבסוף ברכת המזון, מוסיפים ואומרים בנוסח – “הרחמן הוא יברך את אדוננו מורנו ורבינו”!

(6) ויגש מד, ל (ראה ב‘רשימות’ על תניא שם, שמציין לכתוב זה).

(7) ראה זהר חלק ב קסב, ב.

והא לך דבריו המלבבים של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בענין זה⁸:

“ההתקשרות האמיתית היא בלימוד המאמרים והקונטרסים, בהתוועדות אנ"ש שי' ובהתעוררות האהבה. מנהג החסידים המקושרים – בכל דור ודור – שהיו קובעים להם זמן מיוחד, מהם שעה ליום או פעם לשבוע, לשתי שבועות או לחדש, להתעורר ברגשי אהבה למורם ורכם, פשוט ליעב האבנן דעם רבי'ן באהבה מורגשת בלב כמו אהבה בשרית לאשה ובנים – נוסף על הזכרון בכל ברכת המזון ב'הרחמן הוא יברך את אדמו"ר" – ובהתעוררות רגשי אהבה היו מציירים לעצמם אותם הזמנים שהיו ביחידות או ששמעו דא"ח [דברי אלוקים חיים] או היו בעת התוועדות, שבאופן הנהגה כזו היו תמיד מקושרים...”

ואף הצדיקים מצידם החשיבו מאוד את אהבתם זו של החסידים אליהם; וכפי שסיפר אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (את ששמע מאביו אדמו"ר מהורש"ב נ"ע)⁹:

“זכיתי לשמוע שיחה ארוכה בענין וואס הייסט א חסידישע אהבה, זה לזה, ואהבת החסידים למורם ונשיאם, און ווי יקר עס איז אזא ריינע אהבה למעלה, און ווי טייער עס איז למטה.”

ומספר שם מה שהיה אצל רבינו ה'צמח צדק': פעם נכנסו כמה מבני משפחתו של כ"ק אדמו"ר ה'צמח צדק' אליו, ומצאוהו יושב ולומד סוגיא חמורה בענין היתר עגונה, והתפללו יחד עמו שעה ארוכה בסוגיא זו.

תוך כדי הדברים התפעל מאוד בנו של ה'צמח צדק' (הגאון הצדיק רבי ישראל נח, שהיה אחר כך אדמו"ר בניעז'ין, ומכונה בפי החסידים בשם “מהרי”ן”) מגודל גאונו וחרפותו של אביו, ואמר לו: “עתה נראה כוחם של החסידים המקושרים באמת ומברכים אותך בלב שלם”.

והשיב ה'צמח צדק': “בוודאי, אהבת החסידים וברכתם בוקע רקיעים!” והזכיר את אחד מהחסידים המקושרים אליו (לא מגדולי וחשובי החסידים אלא ‘סתם’ חסיד בינוני שנקרא בשם משה אליהו), שכאשר הוא אומר בברכת המזון “הרחמן הוא יברך את אדוננו מורנו ורבינו” מתוך אהבה (בלשונו: “משה אלי”ס

(8) אגרות קודש כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ חלק ו ע' שנג; מכתב מראש חודש סיון תש"ב.
(9) אגרות קודש כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ חלק ד ע' תכט; מכתב מראש חודש מר-חשון תרצ"ט.

אהבה’דיקער הרחמן אין בענטשן”) – הרי זה “עושה פרי טוב למעלה ובא בפועל טוב למטה”.

והיינו, שאת כוחו המופלא של רבינו ה’צמח צדק’ בלימוד התורה – ייחס לזכות אהבת ה’מקושרים’ אליו ולברכתם!

וממשיך שם:

“אהבה איז דער רוח החיים אין עבודת החסידות. אהבה איז דער חוט המקשר חסידים איינעם מיט דעם אנדערן, און דער חוט המקשר רבי מיט חסידים און חסידים מיט רבי’ן.”

. . . במוחש זעט מען, אז מ’האט א אוהב נאמן, אפילו אז ער איז בריחוק מקום וואס א שטח פון כמה אלפים פרסאות איז מפסיק בניהם, איז דער נאהב ניט עלענט, ווייל פאר אהבה איז ניט פאראן קיין מחיצה און עס איז ניט שייך קיין ריחוק מקום, און ווען מ’טראכט וועגן דעם אוהב נאמן גיט דאס א געוויסן חיזוק הכוחות.

מטרת ה”השתטחות”

והנה, “התקשרות” זו של החסידים עם רבם, מתוך אהבה פנימית, יש לה מקום גם לאחר הסתלקותו של הצדיק; וכמפורש באגרתו של רבינו הזקן הנזכרת (שנכתבה בקשר להסתלקותו של רבו בעל “פרי הארץ”), שעיקרה עוסק בהשפעת הצדיק להמקושרים אליו גם לאחר הסתלקותו (ואף ביתר שאת ויתר עז, כמבואר שם).

ולכשתימצי לומר, ברוח זו מקבל המושג הידוע של “השתטחות” – משמעות מחודשת.

כי הנה, בכללות ענין ההליכה על הקברות מצינו בספרים כמה ענינים של תועלת הנגרמים מכך:

בגמרא איתא¹⁰ – “למה יוצאין לבית הקברות? פליגי בה ר’ לוי בר חמא ור’

חנינא. חד אמר: הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים”.

ובהלכות תענית¹¹ הובא הטעם הראשון להלכה: “יוצאים כל העם לבית הקברות, ובוכים ומתחננים שם; כלומר: הרי אתם מתים כאלו, אם לא תשובו מדרככם!” והיינו, שההליכה אל הקברים מעוררת את האדם לתשובה, וכמאמר חז”ל¹² שהדרך להכניע את היצר היא על ידי ש”יזכיר לו יום המיתה”.

לפי טעם זה, הרי אין נפקא מינה מי הוא בעל הקבר, וגם אם אינו צדיק – הרי עצם ראיית הקבר מסייעת להכניע את הלב ולהתעורר בתשובה, בבחינת “והחי יתן אל לבו”¹³; ועד כדי כך שאפילו אם בעל הקבר אינו יהודי – גם אז יש תועלת בהליכה על קברו כדי להתעורר בתשובה, וכן נפסק להלכה¹⁴.

אמנם בספרי חכמי האמת הדגישו יותר את התועלת שבהליכה על קברי **צדיקים בדוקא**, מתוך שמקום זה קדוש וטהור והתפילה מתקבלת שם ביותר. והיינו, שכאשר יהודי הולך למקום מנוחת הצדיק ושופך שם את לבו – הרי יש בכך סגולה שתפילתו תתקבל בזכות הצדיק, ואף הצדיק בעצמו יבקש עליו רחמים.

ובדבר זה האריכו בספר הזהר ובעוד ספרים, ויסודו מצינו כבר ב”פשוטו של מקרא”: הזכות שעמדה לכלב בן יפונה להינצל מעצת חבריו המרגלים היתה זה שהוא הלך **”ונשתטח על קברי אבות**, שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם”¹⁵.

לפי טעם זה, הרי ההליכה לקברי צדיקים נועדה לתועלת **התפילה**: כדי שתפלתו של האדם תתמלא ותתקבל, הוא בוחר להתפלל במקום קדוש שבו מנוחת נפש הצדיק. ולכאורה אין כל כך משמעות לשאלה **איזה** צדיק – העיקר שהוא מתפלל במקום קבורתו של צדיק אמת.

אמנם לפי המוסבר בענין ה”התקשרות” הפנימית שבין חסיד לרבו, מובן שכאשר חסיד נוסע לציון קברו של רבו, **הצדיק שאליו הוא ”מקושר”**, יש בכך משמעות נוספת ועמוקה יותר; אין הוא בא רק כדי שבזכות הצדיק יתמלאו

(11) שולחן ערוך אורח חיים סי' תקעט ס”ג.

(12) ברכות ה, א.

(13) קהלת ז, ב.

(14) רמ”א אורח חיים שם.

(15) רש”י על התורה שלח יג, כב.

בקשותיו – דבר שבעצם היה יכול לעשות גם בקברי צדיקים אחרים, צדיקים קדמונים אשר לא היתה לו שייכות מיוחדת עמהם – אלא יש כאן ענין נפשי ופנימי.

ועל ענין זה סובב המאמר הידוע בשם “ענין ההשתטחות”, שמיוחס לאדמו”ר האמצעי נ”ע¹⁶ (המיוסד בעיקר על האגרת הנזכרת של אביו בעל התניא). שם מבאר באריכות כי “ענין השתטחות על הקבר יש בזה כמה מדריגות ואופנים שונים”:

בתחילה מזכיר את האופנים הפשוטים יותר, שעל ידי ההליכה לבית הקברות נכנע היצר הרע לשוב בתשובה וכו’, וכן ש”בית הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה מתקבלת שם ביותר, ויבקש מהש”ת שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר” ועוד מביא שם אופנים נוספים בהתועלת שבהליכה אל הקברים.

אך עיקר האריכות היא באותה “השתטחות” שיש בה משום “התקשרות”. ומבאר שם, שבעצם רוח הצדיק מאירה אל המקושרים אליו תמיד, ו”יכול כל אחד מן התלמידים לקבל חלקם ותורתם מבחינת רוח רבם **בכל מקום שהוא**”, ולפי סברא זו הרי “אין צורך כלל ליסע אל מקום מנוחתו ולהשתטח שם על קברו”;

אך שבפועל אינו כן, כי ידע איניש בנפשיה שמחמת רוב הטרדות והבלבולים בעיניים שונים המקיפים את האדם, הרי שאור האהבה וההתקשרות עלול לכבות – יכול להגיע למצב ש”נפסק חבל התקשרות אהבה רבה אל רבו .. מצד טרדות הזמן בעיני עולם הזה בעיניים גשמיים, אשר כמעט נכבה אור תורתו ואהבתו ויראתו אשר השפיע עליהם בעודו בחיים חיותו, עד שבמשך זמן יוכל לכבות ולהיות נשכח ממנו לגמרי”.

ולכן, “אף על פי שחיים שלו שהם אמונה ואהבה ויראה נמצאים בכל העולמות, ויכולים התלמידים לקבל חלקם – אך מכל מקום במשך זמן רב .. בלחץ ודוחק הפרנסה, יכול לכבות אור תורתו ועבודתו לגמרי מן התלמידים, לכן **מן ההכרח הוא לנסוע אל מקום מנוחתו על קברו, ולהשתטח שם .. ולעורר את האהבה מקרב איש ולב עמוק**”.

16) נדפס כמה פעמים, ולאחרונה ב’ספר ההשתטחות’ בהוצאת קה”ת (ושם הביאו נוסח נוסף למאמר זה שלא היה ידוע).

ולדרך זו, הרי שה“השתטחות” אינה עוד “סגולה” כדי שיתמלאו בקשותיו של יהודי, עוד “עצה” לקבל שפע ברכה והצלחה; אלא שהוא ענין הנוגע בעצם חיי נפשו של החסיד, שכדי לחזק את ה“התקשרות” עם רבו, מוכרח הוא לנסוע מזמן לזמן אל מקום מנוחתו ולעורר מחדש את אהבתו הפנימית אליו.

וכפי שמאריך באותו מאמר, כי כשם שבחיי הצדיק אין החסיד מסתפק בזה שהוא לומד מתורתו והולך בדרכיו במקומו – אלא יודע הוא שמן ההכרח לבוא ולהיות עמו **בקירוב מקום**, בראיית פניו דוקא שהיא הגורמת “תוקף ועוז התקשרות האהבה רבה בתשוקה נפלאה” (“וכאשר אנו רואים בחוש, שאם יתרחק מרבו זמן רב הרי זה נופל ממדריגתו”);

הרי כן הוא גם לאחר הסתלקותו (ואדרבה: באופן של “כל שכן וקל וחומר”) – שבוודאי **“מהצורך ליסע על קברו לעורר את האהבה”**.

גם אלו שלא הכירהו

ברם בענין זה יש להבהיר הבהרה נחוצה.

לכאורה נראה, כי ענין זה של “התקשרות” לצדיק גם לאחר הסתלקותו – מתאים רק ליהודי שהיתה לו שייכות כבר עם הצדיק בחיים חיותו בעלמא דין: הוא הכיר את הצדיק והצדיק הכיר אותו, ומה שנדרש ממנו עתה הוא **להמשיך** את אותה “התקשרות” עם הצדיק;

אולם מי שלא היתה לו שום שייכות עם הצדיק בהיותו בעולם הזה, הוא לא הכיר את הצדיק מקרוב והצדיק לא הכיר אותו – האם יכול הוא עכשיו, לאחר ההסתלקות, **להתחיל** “התקשרות” אל הצדיק, שכבר אינו בעלמא דין?!

ובאמת, שכעין זה אפשר לשאול גם בחיי הצדיק בעלמא דין: כאשר הצדיק נמצא במקומו הוא, ויהודי הנמצא בריחוק מקום מופלג שמע על שמעו הטוב ורוצה “להתקשר” אליו – האם יכול הוא לעשות כן, כאשר הצדיק מעולם לא ראה אותו והוא לא ראה מעולם את הצדיק?

ובבירור ספק זה מצינו דברים מאלפים באגרת שכתב הרה"ק רבי מנחם מענדל מוויטבסק, שעלה כידוע לארץ הקודש (ומנוחתו כבוד בטבריא עיה"ק) ורוב מקושריו נשארו בחו"ל. ובעת היותו בארץ הקודש, הצטרפו לקהל מקושריו

חסידיים נוספים, גם כאלה שמעולם לא ראוהו פנים. וכך הוא כותב אליהם¹⁷:

**”... כל אחד ואחד חקוק הוא על לוח לבי לאות על ידי ולזכרון
בין עיני אל ה’ תמיד, כאילו דמות דיוקנם עומד לפני, להכיר
מראיהם בהתגלות לבם מהותם ואיכותם וכמות עינם.**

**ולא תעלה על דעת שום אחד מן החדשים, אשר מקרוב
באו, ויאמרו: ‘אולי נעלם ממני עיני דרכיהם והנהגת יראתם
וחכמתם, הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו, כי איכה נדע
את הדבר אשר לא ראיתי כל תמונה’ .. ברם אמת ה’ כי לא יפלא
מעיני דבר מדבריהם, והנני מכיר את כל אחד מראש ועד סוף”...**

ואם בחיים חיותו בעלמא דין, כאשר הצדיק מוגבל בגוף גשמי, הוא יודע ומכיר כל אחד מקהל מקושריו, גם את אותם “החדשים אשר מקרוב באו” והצדיק לא ראה אותם פנים – על אחת כמה וכמה לאחר הסתלקותו, כאשר נשמת הצדיק אינה מוגבלת ו”אשתכח בכולהו עלמין יתיר מבחיהו”¹⁸, שיכול להתקשר אליו בשלימות גם מי שלא זכה להכירו בחייו.

וכך כותב במפורש אדמו”ר האמצעי במאמר “ענין ההשתטחות” (הנ”ל):

**”אף אותם שלא ידעו בו ולא הכירו בו בעודו בחיים חיותו,
רק שלמדו בספרים הקדושים שהניח ברכה אחריו, ונהנים מאור
זיו תורתו, ומתחזקים על ידי זה בעבודת ה’, כאשר יורהו הספרים
בעבודת ה’ לילך בדרכי ה’ כו’, בוודאי גם המה נקראים תלמידיו כי
יש להם שייכות אליו גם כן ..**

**אותם הלומדים בספרים הקדושים ומתנהגים בדרכי ה’ על
פי אשר הורהו, ומשתעשע ונהנה מאוד מאור תורתו - הם כולם
נקראים תלמידיו ממש, ויכול לדבק אליו את נפשו בהתקשרות
עצומה כמו בעודו בחיים ממש”.**

(17) נדפס בסוף ספר ‘פרי הארץ’ (הובא ב’תורת מנחם’ חלק לט ע’ 12).
(18) ראה בארוכה באגרת הקודש שבס’ התיניא שם.

